

כג. דעת הרב בענין "גבורה" (ו"התעמלות")

הרב היה מיחידי הסגולה מבין הרבנים גדולי התורה בדורו שהיה מעורר על הצורך לעשות למען ה' בגבורת נפש ובלי מורך לב. כך הוא כותב להגרי"מ חרל"פ: "מורך הלב הוא גם כן בכלל המדות האסורות, תולדות העצבות והעייפות, שהננו חייבים להזהר מארסה. חמושי גבורה אנו חייבים להיות כשאנחנו מכירים שכל כוונתנו היא טהורה, ישרה, ונכוחה, ונגד ה' דרכינו, חלילה לנו להיות חפצים דוקא להיות יוצאים ידי כל הבריות, אפילו היותר חביבות ומשובחות, (ובכלל) [ובגלל] זה נוכל לקוות להצלחה ולברכה ה', בכל הגות לבבנו ופועל כפינו לשם ה' וישראל עמו, ולעשות נחת רוח ליוצרנו, יוצר כל ב"ה באמת"

(אגרות ב', עמ' רס"ב)

"הטוהר וגבורת הנפש, הראויה להיות למנה בימינו לכל נושא דגל שם ה' ביד רמה, נגד כל המשחיתים"

(אגרות א', עמ' שיג)

"אמנם צריך להזהר מאד בבריאות הגוף והנפש ע"פ הטבע, ולהתרחק מאד מכל מחשבות של פחדנות ושל עצבנות, כי אם להמשיך על עצמו תמיד עוז ושמחה"

(אגרות, א', דף ש"מ).

"אלא במה שנוגע לדרך האמת ולטובתם של ישראל ושל אה"ק, בזה גם חלש שכמוני יאמר גיבור אני, ולא אשא פני איש במלחמת ה' הנוגעת לקיום ישוב ארץ ישראל"

(אגרות א', דף ש"מ"ד)

"הגבורה הרוחנית ההולכת ומוסיפה אומץ מידי יום ביומו, תסול לה את ארחה, וכל אשר ירבו לוחמיה כן תוסיף עוצמה"

(אגרות ב', דף ט')

ועוד כתב:

"... לאחד את כל הכוחות הרעננים אשר בעמנו, להיות מוכנים לחיות חיים בריאים ושלמים, חיים כאלה שיהיו למופת לכל העמים אשר תחת כל השמים, בעוזם ובגבורתם עם הוד קדושתם ורוממותם, שאז נוכל למלא את התעודה הראויה לישראל בא"י"

(אגרות א', דף צג)

במכתב להרא"ם הכהן ז"ל, רבה של קהיר - ו' טבת תרס"ו (ולא נכלל ב"אגרות") - כותב הרב:

"הכלל המביא לשפלות ידים וכל עלבון, הוא הכלל הבדוי המפורסם לדאבון לבבנו, והמקובל יותר ויותר מדאי, כללא ד"שב ואל תעשה עדיף". ואין אנו יודעים כמה רבו חלליו של הכלל הזה, שאין לו שום שורש וענף בתורה, באמונה, ביראת ה' טהורה, רק בפחד שוא, הבא מרפיון ידים וחלישות הנפש ויאוש בלתי צודק". ("חיי הראי"ה", עמ' רנ"א).

בשכח ההתעמלות

אוצר החכמה

אחת הפסקאות הבעייתיות שעוררה התנגדות חריפה לנאמר בספר "אורות" היא מה שהרב כתב בענין ההתעמלות. [עיין מודעת קיר במחאה, העתק ממנה הביא דר. בארי, ב"אוהב ישראל בקדושה", ח"ג עמ' 112]. נביא כאן עשרה ביאורים לדבריו (ולדעתי הנכון ביותר הוא הביאור העשירי, של דר. יהושע בארי). באמת רק חוסר הידיעה של המבקרים הביא אותם לדון לכף חובה ולעוות את האמת.

אח"ח 1234567

כבר הרמב"ם ציין בתחילת אגרת "תחיית המתים" (אגרות הרמב"ם, תרגום רב קאפה, דף סט) כי מחוסרי הבנה יכולים לסלף דברים הכתובים ולהבינם אפילו להיפך מכוונת הכותב. כך אירע בפסוק "שמע ישראל", שהנוצרים פירשו את הזכרת ג' שמותיו של ה' שבפסוק כהוכחה ל"שילוש", בניגוד גמור לכוונת "יחוד הבורא" שבפסוק. תמיד יהיו טועים, אם מתוך זדון לב, ואם מתוך חולשת השכל.

לשונו של הרב הוא כך:

"ההתעמלות שצעירי ישראל עוסקים בה בא"י לחזק את גופם בשביל להיות בנים אמיצי כח לאומה, היא משכללת את הכח הרוחני של הצדיקים העליונים העוסקים ביחודים של שמות הקדושים... ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב על הצבא' (שמו"ב ח, טו-טז). ואמרו על כך חז"ל בסנהדרין מט ע"א בלשון זו: "מה טעם דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו? משום דיואב על הצבא, ומה טעם יואב על הצבא? משום דדוד עושה משפט וצדקה לכל עמו" עכ"ל. ולזאת התכוון הראי"ה בציטוט זה, שסייעו זה לזה בשמירה על ישראל)... עבודת הקודש הזאת מעלה את השכינה מעלה מעלה כעלייתה ע"י שירות ותשבחות שאמר דוד מלך ישראל בספר תהלים. אלא שע"י הכוונות העליונות עולה הנשמה הפנימית, וע"י המעשים המאמצים את גוף היחידים לשם הכלל, עולה הרוחניות החיצונית. (קבצים, קו"א, תשט"ז; אורות, עמ' פ', פסקא ל"ד).

ולפני זה (פסקא ל"ג) כתב: "גוף בריא אנו צריכים. התעסקנו הרבה בנפשיות. שכחנו את קדושת הגוף, זנחנו את הבריאות והגבורה הגופנית. שכחנו שיש לנו בשר קודש, לא פחות ממה שיש לנו רוח הקודש". (ע"ע שם ב"אורות", דף קעא, קטע ח').

זכעת נדון בעשרה אופני ישוב לדבריו

1. ראשית יש לבאר כי כל יודעי שפתנו, לשון הקודש, יודעים כי אות כ' (בתיבת "כעלייתה" ע"י שירות...) איננה כ' ההשוואה, לומר שהיא באותה מדה כמו שירות, אלא היא כ' הדימוי, כלומר, כמו שזה מתקן, אף זה מתקן, אך כל אחד במדה יחודית לעצמו! וכמו שהרב עצמו דייק בדבריו, שזה בפנימיות וזה בחיצוניות.

2. הרב עצמו ביאר מה היא הכוונה בדבריו בנושא זה, כפי שהעידו מפיו: "קדושה זקוקה גם לגבורה, אף לגבורה גופנית. שמשון הגבור היה גבור בגופו, והיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג... יש ערך גם לניצוץ של קדושה. אם יש אפילו רק ניצוץ קטן של קדושה, אף בתוך תוכה של הטומאה, הרי כשהניצוץ הזה מתגלה, מכלה הטומאה בהכרח ועוברת מן העולם. ומשום כך, אין ה"סטרא אחרא" מניחה לגלות את הניצוץ של

קדושה. ההתעמלות יש בה ניצוץ של קדושה, אך יש ונלוה אליה ע"י צעירינו היום דברים של טומאה (הערת המלקט: עיין שם "אורות", סוף דף פ', ומקורו ב"שערי קדושה" לר"ח ויטאל, ח"ג שער ז'). על כן יש לגלות (ע"י ביאורנו והסברתנו) את ניצוץ הקדושה שבהתעמלות, ואז (על ידי זה) תכלה ותעבור מן העולם כל הטומאה הנלווית אליה, כי קדושה וטומאה הן תרתי דסתרי, ואינם יכולים לדור בכפיפה אחת". (מובא ב"שבחי ראי"ה", דף קסג).

3. והרב הרח"ב הסבר זה במכתבו לרב זריהן מטבריא:

"... שמשון שנשתבח בגבורת גופו, הוא קדוש ד' ודן את ישראל כאביהם שבשמים ונקרא ע"ש של הקב"ה, ומתוך הצורך הגדול של התגבורת הקדושה בעולם באחרית הימים ע"י כנסת ישראל, מוכרחת גם הגבורה הגופנית להתעורר בכח רב. ועל עובדי ד' באמת החובה מוטלת לזכך את היסוד הפנימי של הגבורה, בגבורה קדושה ברוחניות. וכפיר האריות ששסע שמשון (שופטים יד, ו), הוא מכוון נגד הארי שהכה בניהו בן יהוידע (שמו"ב כג, כ), האיש החי...". (עיי"ש שהאריך, אגרות ראי"ה ח"ד, פח-טט)

אה"ח 1234567

4. לאחר זמן נתגלה צילום של כת"י ממכתבו של הרב אל הרב יוסף משאש, הובא במדור אגרות בכרך זה עיי"ש.

".. ואנכי מעת באתי לאה"ק זאת היא מגמתי כפי כחי, לקרב גם את הרחוקים ולדבר על לבם שיתקרבו לתורה ומצות. ואפילו אלה הצעירים שרוצים להתפתח בבריות גופא, כדי שיהיה כחם חזק להגן על אומתנו הקדושה בעת זעם חס ושלום, בעת אשר צרים ואויבים קמים עלינו, דרכי להגיד להם שיכולים לכוון מעשיהם לשם שמים, להוסיף אומץ וגבורה בכנסת ישראל כדי שקדושת השי"ת ואור שכינתו הקדושה תהי' מופיעה בגבורה בעולם. ואז שכרם רב וחלקם יהי' חלק צדיקים קדושי עליון, כמו שהיו אבותינו הגבורים, חיילותיו של בית דוד, גבורי כח ואזורי גבורה ובזה חזקו את אור הקדושה. ודברים כאלה ראויים כל חכמי ישראל צדיקי הדור להגיד לדורנו, ויקרבו הרבה לבבות לאבינו שבשמים. ואיזה חסרון יש בזה? וכי עד כאן לא למדנו, כי 'בכל דרכיך דעה' הוא היסוד שכל גופי תורה תלויים בו? ואם אפשר להכניס רוח קדושה גם באלה שהם מתגדרים בגבורה גופנית, הלא נוציא יקר מזולל, ובזה כוחם של צדיקים מתעלה, וגבורת הקודש מתרוממת בתפארת עוזה. והלא כל דברים נאמרים רק בתנאי ובקשר של שמירת תוה"ק (תורתנו הקדושה) ושל תגבורת קדושת האמונה והדבקות בתורה ובמצוות באהבת השי"ת ויראתו".

וממשיך שם הראי"ה:

"וגם בענין האוניברסיטא, חלילה לי לומר ע"ד (על דברי) חול' כי מציון תצא תורה. אדרבא, אמרתי להם מפורש שאני מתפחד שלא תצא ח"ו תקלה מידם אם יזניחו את התורה והיראה וישפיקו רק בילדי נכרים. והבאתי להם משלים ע"ז (על זה) מהעבר, ממאורעות שארעו בעוה"ר (=בעוונותינו הרבים), שיצאו מן (מאתנו) סיעות שנסוגו מאחרי ד' ועזבו מקור מים חיים. ורק אם ישמרו את קדושת ישראל, והמורים...". (נדפס ב"נקודה" גליון 113 אלול תשמ"ז).

5. עוד מובא: "האדמו"ר מסוקולוב, והאדמו"ר מגור וגיסו ר' חנוך צבי בנדין, ביקרו בא"י, והיה להם ויכוח עם הרב בענין ההתעמלות. הראה להם הרב מקור לדבריו ב"מורה נבוכים" (ח"ג פ"כה). על כך העיר האדמו"ר מגור: "גם מורה נבוכים אין אנו לומדים". (שבחי רא"ה, דף קפז)

ואלו הם דברי הרמב"ם שם:

"... כי יש שם דברים רבים הם הכרחיים או תועלתם גדולה אצל אחדים, ואצל אחרים אין להם צורך כלל, כהתעמלות הגוף לכל שינוי מיניהן, שהם הכרחיים להתמדת הבריאות, כפי שראוי אצל מי שיודע מלאכת הרפואה... כגון המשחק בכדור, וההאבקות ועימול הידים ועצירת הנשימה... יהיו אצל אנשים סכלים "מעשה שחוק", ואצל החכמים אינן שחוק!..." (ח"ג, פרק כה) אם כן, לא על הרב תלונתם כי אם על הרמב"ם!

6. הרב חרל"פ כתב מאמר ארוך (11 עמודים) בשם "טובים מאורות" (נדפס עם "מעייני ישועה", מהדורת תשל"ז), עיקר תמצית דבריו הוא על פי דברי חז"ל במסכת שבת דף צב.: "אין השכינה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר ובעל קומה", פשוט המאמר הוא על "גבורה גופנית" כמו משה רבנו שבהקמת המשכן הקים קרשים בגובה עשר אמות. וכתב: "גם תנאי הגבורה אי אפשר שיחסר, כדי להכשיר את גופנו הנדכא והחלוש שישוב לאיתנותו, והיות גבור ורענן ודי אמיץ (כדי) לקבל את רוח הקודש ולא להתבטל ולהתארס, ולשחררו מקללת התוכחה שנתקיימה בגלות "ונתן ה' לך שם לב רגז... (דברים כה, סה)..." ועל כן אנו רשאים להבין ממה שהוא בחוץ (פעילות גופנית של הצעירים) את המגמה שבהחפץ הפנימי של התעמולה (התעמלות) להעמיד בנים אמיצים לאומה (כדברי הראי"ה שם בתחילת דבריו). שמכיון שבא גם מצד התמכרות ל"כלל ישראל", היא מסמנת לנו את עוז הגבורה, גבורת הקודש של בשר ורוח... "עכ"ל, ע"ע בספרו "מעייני ישועה" דף י"ד. (וראוי להפנות כאן לדברי הראי"ה אל הרב חרל"פ בנושא זה עצמו, שמירה מפני החלשת הגוף, עיין באגרות ח"א דפים עח-עט).

7. הרב צבי קפלן שליט"א, בנו של אותו צדיק וגאון הרב א. א. קפלן, מחבר "בעקבות היראה", כתב חוברת "בשיפולי גלימתו", ובה הרחיב ביאור בנושא שלנו (דפים 17-23) והוא מבאר שהראי"ה דאג מחמת תכונת הפחדנות של בני דורו, מורך רוח וסלידה מכל עוז חיים (עיין במאמר "הפחד", בסוף "אדר היקר"). כדברי הרב במקום אחר: "הגלות לא היתה יכולה להוציא אל הפועל טפוסים שלמים, לא המון גבור, כי הלא מקול עלה נדף, מוכרח הוא להיות נרעד... כעת כבר הקיץ הקץ, ביאה שלישית החלה..." (אורות, דף עג).

וכך לשון הרב קפלן:

"יותר מדי נזדהו בתקופה האחרונה בתודעתם של בני אדם: דתיות עם חולשה. בדרגא נמוכה מזהים את הדתיות עם חולשת הגוף, וקצת למעלה מזה, עם חולשת הרוח, עם אי ההעזה הנפשית המחשבתית. הדתיות מצטיירת בעיני רבים כענינים של חלושי אופי, שאינם יכולים לסמוך על עצמם, והם זקוקים להתרפקות על מי שלמעלה מהם. ורבים גם (אלו) המטיפים לדתיות, המבססים אותה על חולשת האדם, הבאים להראות לאדם מה דל הוא, מה אפס הוא ואין הוא, ומה טועה ומשלה הוא את עצמו בשוא כשהוא סומך על כחו ובטוח בגבורתו..." (שם דף 22). עיין שם ביאוריו, אשר באמת דברי הראי"ה מיוסדים על קדושת א"י, קדושה שבטבע, ולא קדושה שמתנגדת לטבע, שהיא בחו"ל. (אורות, דף עז).

8. למען שלימות הביאור של נושא זה, ראוי להביא כאן גם דברי הרב הירשנזון, ראב"ד של הובוקן, המחבר המפורסם של "מלכי בקודש" (ע"ע עליו באגרות ראיי"ה ח"ד עמ' קסד אודות "פתקא" של הרב בעניננו, ששינו אחרים את נוסחתו בלי רשות ממנו). הרב הירשנזון כותב בספרו "חידושי הרה"ח", חלק חילופי מכתבים סי' כ"ג:

".. גם תרעומתו על ידידנו מארי דארעא דישראל הגאון מוהראי"ק שליט"א, על מה שמצאו מחפשי מומים בספרו היקר "אורות", כי ההתעמלות הוא בבחינת אמירת תהלים, ומלקטי אורות חשבו כי ח"ו מות בסיר (עיין מל"ב ד, לט-מ), אם שאינני זוכר את לשון המאמר ממש... ואנכי אומר אשרינו שגדול הדור כמותו עומד (במשרה) לרב הראשי לארצנו הקדושה, שיש לו האומץ לאמר דברים כאלה... ולו כתב כי ההתעמלות היא בבחינת לימוד תהלים, אז היה מקום לבעל דין לחלוק, מפני שתלמוד תורה כנגד כלם, וההתעמלות היא רק חיי דברייתא. אבל אמירת תהלים אשר שאלה גדולה היא על האומרים תהלים לסגולה, אם אינם בכלל "מתרפא בדברי תורה" (עיין שבועות טו ע"ב) וכל ההיתר הוא רק מפני שאינם נוהגים ברקיקה, אין כלל שאלה שלחזק בחורי ישראל שיהיו יכולים לעמוד על נפשם נגד רודפיהם, וה' יהי בעזרם, שהיא מצוה יותר גדולה מן אמירה בעלמא, אפילו אמירת תהלים, אם יהא בלי לימוד והתעניינות בתוכן שלו. ואינני מבין איך כתב שזה בבחינת אמירת תהלים, הלא זה למעלה למעלה מן אמירה זו, אם שאיננו למעלה מן לימוד תהלים, שתלמוד תורה כנגד כלם...¹ " (עיי"ש שהאריך) (הערת המלקט: הנה הצעת פירושו אינה מסתדרת כ"כ עם סגנונו של הרב ב"אורות", שהזכיר שם "שאמר דוד" ע"י הכוונות העליונות". וגם הרה"ח מתנצל שאין הספר מונח לפניו שיראה לשונו).

¹אוצר החכמה

9. ועוד יש לציין כי דברי הרב בענין ההתעמלות, נאמרו לפני שנת תרע"ח כאשר מצב הספורט בארץ עוד היה חובבני, לא כל כך בקיצוניות. כעבור שנים (שנת תרפ"ז) כתב הרב מחאה לקונגרס הציוני:

"סידורי הספורט, אשר הנוער שלנו מחזיק בהם בחיבה מופרזת, והדברים מגיעים עד כדי חילולי קודש פומביים ע"י משחקי כדור הרגל בשבתות וימים טובים, בהמון רב: באורח כזה שכל הסביבה היהודית מרגישה בזה צער תהומי ועלבון אין קץ.. (חזון הגאולה, דף רמב).

זאת אומרת, אל לנו להקיש ממצבנו כעת למצב ההתעמלות בימים שהרב קוק כתב דבריו ב"אורות".

10. אבל הביאור הנכון ביותר בענין זה נאמר ע"י דר. יהושע בארי (בספרו "אוהב ישראל בקדושה", ח"ג עמ' 124-130) המוכיח כי כינוי "התעמלות" היה מלת צופן בשביל אימונים גופנים שעשו הבחורים כדי להתכונן לשמור על נפשות היהודים מפני הערבים הפורעים.

¹ יש לציין כי גם דעת הראי"ה לא היתה נוחה מהפסקת לימוד תורה לצורך קריאת תהלים (עיין בב"מ דף לג. על היחס בין לימוד מקרא ללימוד תלמוד), וכך כתב הרצי"ה על אודות דעת הראי"ה: "וכמו כן לא היה מסכים בשום אופן לאמר תהלים בישיבה בתוך סדרי הלימוד להתפלל עבור חולה וכיו"ב. וסיפר כי בוולוז'ין לא הסכים הגאון הנצי"ב להפסיק זמן קצר כדי לאמר תהלים לרפואתה של הרבנית כשהיתה מסוכנת, והסכים להם (לתלמידיו) למשך חמשה רגעים, והשגיח שבטול תורה של הפסקה זו לא יעבור את גבול הרגעים האלה, והם היו רגעי הניתוח שעבר בשלום וברפואה שלמה" (ג' אלול, תרצ"ח, קטע פה)

הוא מביא ראיה לכך מהעתון "הפועל הצעיר" (כסלו, תרס"ט). ויש לזכור כי דברי הרב ב"אורות" נלקחו מן ח' קבצים (ק"א סי' תשט"ז) שנרשמו כשהיה הרב בתקופת יפו (תרס"ד-תרע"ד), כלומר בימים שהשתמשו בסיסמה זו. וכך העיד יצחק טבנקין בספרו "דברים" (ח"א דף 489) כי "התעמלות הוא שם סתר ל"הגנה". וגם הסופר אורי ברנר, בספרו "הקיבוץ המאוחד בהגנה, 1923-1939" (עמ' 9) מפרש תקנות ההסתדרות (המצוטטות שם) "התעמלות, שם הסוואה לפעילות הגנתית בלתי ליגלית (בלתי חוקית) שהיה מקובל אז". ודר. בארי מביא עוד כמה הוכחות. בזה מבוארת כוונת הראי"ה, שהוא התכוון לפעילות הבחורים "להיות בנים אמיצי כח לאומה" כלומר להגן על האומה. ולכן הביא מאמר חז"ל הנ"ל (סנהדרין מט ע"א) שם מוזכר ענין יואב שהיה מגן על עמו. וזה כמעט מפורש בסוף דבריו "על ידי המעשים המאמצים את גוף היחידים לשם הכלל" כלומר כדי להציל ולהושיע את הכלל. והרי זה מפורש למי שיש לו לב מבין. ואם אמנם הרב עצמו לא ביאר דבריו, הוא מפני שבימים ההם היה תחת שלטון המנדט האנגלי, ולא היה יכול להודות שהיה מעודד פעילות בלתי חוקית.

כד. חידוש צורה של "שיבה"

א. לימוד מחשבת ישראל

[1234567]

רופא מומחה אינו ניגש לטפל ברפואת חולה בלי אבחנה מדויקת מה הן הסיבות הקודמות שהביאו להידרדרות בריאותו של החולה. הוא יודע כי בלי שישרש אחרי אותם הגורמים, לשוא יהיו כל המשחות והגלולות, כי הנגיפים המרעילים יחזרו ויזיקו, ולפעמים ביתר שאת וביתר תוקף, מכיון שהאמצעים החלושים לא הועילו נגדם, אלא אדרבה חיסנו אותם.

הראי"ה ראה בחקירתו המעמיקה כי בין הסיבות הגדולות לרפיון דורנו באמונה ויסודות התורה יש לציין בעיקר העדר רמה נאותה של ידענות תורנית אצל ציבור בני תורה. בלי צלילות, בלי בהירות, לא יוכל ציבור זה להשפיע מרוחו על הרחוקים ("כל שאין בו טופח על מנת להטפח").

וכך הוא לשונו:

"...שבכל מה שהעזיבה הולכת ומתרבה, ותורה דלעילא מופרת (עיין בהקדמת רבי חיים ויטאל, ל"עץ חיים"), הולכים קוצים וברקנים וצומחים מאליהם, סביב סביב לנקודת האורה של אמונת אלקי אמת. הצמחים הרעים אינם צריכים עבודה, מתוך עצלות מעצמם הם גדלים. והדור הזה הלקוי כל כך במחלת הכפירה שהיא רפיון האמונה, האם אין לנו יסוד לומר שלתשועתו אנו צריכים להרבות בתורת האמונה. וכל זמן שהאורתודוכסיה אומרת, בעקשנות דוקא: 'לא! רק גמרא ופוסקים לבדם! לא אגדה, ולא מוסר, לא קבלה ולא מחקר, לא דעת עולם ולא חסידות! ועם כל זה אנכי אחזיק את מלחמתי נגד כל הקמים עלי מעברים!' - הרי מדלדלת את עצמה. וכל האמצעים שהיא לוקחת בידה להגן על עצמה, מבלי לקחת את סם החיים האמיתי, אור התורה בפנימיותה, הם לה לא לעזר ולא להועיל, והיא מתמלאה על ידי זה קצף אין איל, ומתמלאת מחשבות של משטמה ומדנים, גם בינה לבין עצמה, וכוחה הולך וכשל... ומזה באה התוצאה של הצמצום המקוצף, שכל תיקון עולם, וכל כח חיים המתגלה, הכל הוא "נראה לה" כבא לבלע אותה, להוריד עז מבטחה...

עד שהיא מוכרחת להאחז תמיד במלחמה שלילית לבדה" (אגרות, ח"ב עמ' רלב-רלג) (עיי"ש ההמשך).

הרב קובל (ח"א דף קמה.) על נטישת לימוד סתרי תורה, כדברי רח"ו:
 "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, ואינם עוסקים בחכמת הקבלה שהיא נותנת כבוד לתורה, כי הם מאריכים הגלות, וכל הרעות המתרגשות לבוא בעולם" (הקדמתו לספר "עץ חיים", דף יא, ע"פ זהר ח"ג דף קכד: "בגין ספרא דא יפקון מגו גלותא").
 והרב קובל גם על ההתרחקות ההולכת וגוברת לכל המקצוע העיוני של "רוחניות התורה", הרעיונות והמושגים האידיאיים הנקראים "מחשבת ישראל":
 "וכל אותם הספרים הנפלאים, מלאי הענין, שכל כך התעמקו בהם גדולי הדורות בחיבורם והפצתם, הם מונחים בקרן זוית, או נחשבים לספרי טיול שמעיינים בהם בדרך ארעי: עיון כזה איננו מביא כלל את התועלת המבוקש הכללי... ("אדר היקר, דף טו)
 "אותם קווי אורה... מן ספרי רבי סעדיה גאון, הרמב"ם, הכוזרי, חובות הלבבות, העקידה, העיקרים ודומיהם... ראשית חכמה, שלי"ה, מהר"ל מפראג, וכל הדומים להם... ספרי הגר"א ותלמידיו, הגר"ז מלאדי וכל בעלי ההסברה שבחסידות... ספרי הרמ"ח לוצאטו, יסוד ושורש העבודה וכיו"ב... במתינות, בשקט ושלוות חכמים... ספר הזהר וכל אגפיו לכל תולדותיו..." ("אדר היקר", עמ' טז-יז).

"מחשבות התוהו המתפרנסות מן ביצה-של-פזור ורפיון ילכו הלוך וחסר, בזמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה (!)... ואין תשובה באה כי אם אחרי בינה (מגילה יז:) (שם, יט) וכמה טועים אלו המפנים עורף לעומק מחשבותיהם של גדולי דורות שעברו: "כי מה יוכל לחשוב מי שסובר שכל מה שהוא חוץ לחלל הגולגולת שלו איננו כי אם תוהו ובוהו ארוך, והעולם והחיים איננו כי אם מה שמצוי ברביעית דם ובכזית מוח שלו?" (שם, דף יד).

1234567 אחי"ה

לכן אחרי התפוצצות מסגרות החיים השגרתיים במלחמת העולם הראשונה, קיווה וציפה הרב ללידה מחודשת של "עולם הישיבות": "שהנני מלא תקוה שהישיבות תתחדשנה עוד ביתר שכלול. ואולי יהיה אחד מהשכלולים שגם כמה מהגדולים, אשר חש(ש)ו (מ)להכניס שום מקצוע חדש חוץ מגמרא פירוש רש"י ותוספות בישיבות, בהיווסדם מחדש יכירו יותר את "הצורך הפנימי" ויכניסו ג"כ מקצועות רוחניים (כנ"ל) ועמהם מובן שגם ההשכלה הכללית... תהפך בפנים ידועים לברכה (עיי' ב"אדר היקר", דף קכט) (אגרות, ח"ג דף מב).

גם בהיות הרב ביפו "וידו על הדופק" של בני דורו, קיווה לייסד ישיבה כזאת, אך הוא ידע כי לא יוכל להיות חידוש מהפכני כזה בירושל"ם, כי תושביה עוד דבקים בדפוסי מחשבה גלותיים, עדיין לא השיגו "תורת א"י". כותב הרב:

"יתכן הדבר שצריכה להיות ההתחלה הצדדית הזאת דוקא לא מירושלים, ירושלים הלכה עם ישראל ג"כ בגולה..." (אגרות ח"א דף נג)

"לעת עתה משמשת היא עדיין ירושלים בתור מקום ומכון לאבלי ציון, המזכירים את ה' בתור אות מוחשי על חורבננו... זעקה זו צריכה להתלבש בבגדי אבל שהשממון נוטל בה חלק גדול... וכל המקודש מחברו, חרב מחברו" (שם, דף קלו).

ועוד כתב:

"ותלמידי חכמים שבא"י חוזרים להיות שפופים ושפלים, ועוזבים את חילם (כלומר הבנה פנימית בתורה, באגדות) וסוברים שלא נוצרו כי אם למגרם גרמי אצל חכמי חו"ל, ולחקות פלפולים נמוכים הבאים מתוך מחשכים (סנהדרין כד.) ובוזה באמת כוחם של חכמי א"י חלוש, מפני שהם נוצרו לגדולות מאלה!..." (שם, דף קיג. ומקורו בשל"ה, מצה עשירה, דרוש ג.) (עין לקט מעניין ב"אוהב ישראל בקדושה" (ח"א 87-93). הרב מתח ביקורת על צורת לימוד ה"מוסר" בישיבות ליטא, בדרך של "התרגשות" (אגרות ח"א דף ט') (מוסר אביך, מצוות יראת ה', קטע ז') אלא הרב מדריך שילמדו "בדרך עיון ושינון, בבקיות וחריפות" (אגרות ח"א דף טו) כי יש לעסוק בהם ממש כמו בהוויות דאביי ורבא (וכמעשה הרב עצמו ב"מוסר אביך").

ב. לימוד אומנות

באותה תקופה ששהה הרב ביפו, היתה לו דעה מיוחדת שיש להקנות לתלמידי ישיבתו ידע מקצועי של אומנות. כך היא לשון הכרוז שפרסם בשנת תרס"ה:
"גדולה היא מדת אהבת המלאכה בכל זמן ובכל מקום, שהיא המדה הראשית המטבעת בעולם את היושר האלוהי להיות מתרחק מן הגזל, וליהנות מיגיע כפו... ואמרו חז"ל: 'כשם שניתנה תורה בברית, כך ניתנה מלאכה בברית. וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגורת עון' (אדר"נ, י"א). וכפי ערך שבחה של המלאכה בכל זמן ובכל מקום, כן תגדל מעלתה וערכה באה"ק, ובפרט בזמננו 'עת בנות'... על כן רבה היא פעולת ישרי לב אשר ליד המוסד 'שערי תורה' פה באה"ק, לחנך ילדי ישראל בתלמוד תורה כל אחד לפי כשרונו, נפתח בהשתדלותם ג"כ מחלקה לבית המלאכה..." (מובא באוצ' הראי"ה, מהד' א' עמ' 1075-1076 וכן בספר 'כרוזי הראי"ה').

הרחיב בזה הרב בפירושו לסידור:

"ההרגשה של ההנאה מיגיע כפו יש לה מעלה מיוחדת על גבי שאר ההרגשות המוסריות שבאדם. כי מצד ההרגשה של יראת שמים בעצמה, אע"פ שתמריצו להחזיק בעבודת ה', יוכל להסתפק במיעוט השתדלות... אבל לרוממות מעלה יותר מזה, יובילו הכח המוסרי... שלא ישב בחיבוק ידים, לסמוך על מה שאחרים יעשו לו, וגם על מתת ההשגחה העליונה לא יסמוך כי אם במה שאין ידו מגעת להשתדל בעצמו. ובוזה יודרך להשתוקק להשתלם בתורה, בחכמה ובמעשים טובים, להיות גם בהם נהנה מיגיעו, ולא מהניזונים בצדקה מנהמא דכסופא... ומה יקר ונכבד הוא האיש שקנה מדה זו לנפשו גם מראשית התחלותיה, לפרנס גופו ונפשות ביתו מעמל נפשו בצדק ובמישרים¹" (עולת ראי"ה, ב' קנג-קנד).

¹ במקום אחר הזכיר הרב הבעיה שיש מקצת מהממשיכים ללמוד בישיבות, גם לאחר נישואיהם, בעת שאין להם שום כשרון או התמדה בלימוד, והם חיים על חשבון "תרומות" מאחרים, בו בזמן שיומם שמים מפעילות, וגם לא למדו שום מקצוע במה להתפרנס. כשהרב מעודד בענין "עבודה עברית" הוא מזכיר: "לשכלל פועלים מבני א"י מיושבי הערים, ביחוד מהנכשלים שביושבי הישיבות, [אלו] שאינם ת"ח באמת, כי אם מפני דוחקים הם נדחקים לקבל איזה פרס חודשי, שהם היותר אומללים בחיים" (אגרות ב', טז).

לא שמענו על נסיון לממש חינוך זה בעת שייסד את ישיבתו בירושלים. אפשר שנטש את מימוש הרעיון כי לא מצא לו תומכים וגיבוי ציבורי. בכך למדנו כי בתחילה אמנם חשב לייסד ישיבה לפי הסגנון הישן המקובל מדורות (עיין אגרות ב, דז בחריפות), אבל בכל זאת להוסיף ולכונן מחלקה ללימוד אומנות, כפשוטו הוראת חז"ל "יפה תורה עם דרך ארץ" (אבות ב').

"זה דבר חדש שהרהבתי עוז להרשות לתקן, ובעז"ה בהמשך הימים ישא את פרו, שיהיו לנו על ידו המון בעלי מלאכה ואנשי שוק (עוסקים במסחר) שלא יביטו על דרכי יהדות כ"גוים גמורים" (אגרות, ח"א דף טו).

הרב צפה מראש את מצבנו כעת שיש קיטוב והקצנה, בני תורה מתבצרים בלימודיהם, "ועמא דארעא אזלא ומידלדלא" (סוף סוטה). אבל ע"י חינוך יותר רחב, להגדיל את כמות ציבור התלמידים ויוכללו ביניהם גם המעמד של "בעלי-בתים" אשר ימשיכו את לימודיהם (דף היומי, עין יעקב, ושיעור בשו"ע) גם אחרי צאתם מכותלי הישיבה כדי להקים בתי אבות, והם לא יביטו על "תורה" כשריד מימים שעברו. כותב הרב:

"מעולם לא יעלה על דעתי שתכלית הישיבות בישראל היא רק להעמיד רבנים... (אלא צריכים) המון רב כפי האפשרי של בעלי בתים תלמידי חכמים הגונים, צריכה להיות המגמה הראשית בכוונותן של הישיבות" (אגרות ח"א דף קפד).

"לצאת ממנה בתור ת"ח חשובים בישראל, בין שיהיו רבנים מורי הוראה, דיינים, מגידים, שו"בים ומורים, בין שיהיו בעלי בתים, בעלי מסחר או בעלי מדע ואמנות, מכל הסוגים השונים" (מאמרי ראי"ה, דף 349).

(ובודאי, תוכן השיעורים, סגנון השיעורים, ייעוד השיעורים, בישיבה כזאת, צריכים להיות מותאמים למגמה זו!).

אוצר החכמות

הרב ציטט לדוגמא את רש"ר הירש בהצלחתו ללמד תרבות כללית :

"אותם שהתאימו את צרכי הזמן עם התורה והיראה" (שם, דף קז). וכתב על הצורך "להקים ישיבה חדשה ומפוארת, בו יהיו גם בתי תלמוד של אומנות ושל עבודת אדמה" (אגרות א, קפב). ע"ע לקט מעניין ב"אוהב ישראל בקדושה" (ח"א עמ' 73-75).

חז"ל ציוו לנו ללמד לדור הבא אומנות (קידושין כט). ועוד קראו לכך "בית חייהם" (ב"מ ל: עיי"ש רש"י) "ואנו חייבים ללכת בדרכי חיים באמת, וישובו מדרכי חושך (האוהבים כספי "חלוקה") שהם ההיפך מהדרך אשר ציוה ה' אלוקינו אותנו "ללכת בה" (ב"מ ל:). לבחור בחיים (עיין רש"י על קוהלת ט, ט) של כבוד וכשרון. "ומאן ספין" (מי הוא בעל סמכות בדורותינו) לגזור איסור על מצוה גדולה כזאת, שמותר לדבר בגינה דברי חפץ בשבת?... (אגרות ח"א, דף שכט).

"שכל המתחנכים תחת ידי בעלי תורה ויראה (בדורו של הראי"ה) אינם מתכשרים "ללכת עם החיים" (כלומר, ללמוד אומנות כלשון חז"ל הנ"ל) לא מצד ידיעותיהם ולא מצד הנהגתם ונימוסיהם. ממילא נעשים הם בגודלם (בגיל) לאנשים חלשים, נמוגי רוח, ומוטלים על הציבור" (אגרות א, קע).

"הגיע הזמן שכל החרדים באמת לאהבת שם ד'... בהיותם עמוסים בדרך ארץ ויגיע כפים, המנעימים את החיים ומבריאם את הגוף ואת הנשמה ביחד" (אגרות א, קעב).

יש כאן עמקות סודית, מה מתרחש בפסיכיקה של הדור. "סוד מיאוס שמאסו בני ישראל במלכות בית דוד, מפני שנחסרה האמונה, שמלך עוסק בתורה וחכמה כדוד ושלמה, יוכלו לעסוק יפה בעסקי העולם של הנהגת מלכות..." (אגרות ח"ג דף ו). הרב מבקר ביקורת שיש כאן "קיצוץ נטיעות", בין חכמה של מעלה, לחכמה תתאה, "מעשה בראשית" והטבע (אגרות ג, כא).

וכאשר הרב בקש שחרור של בני ישיבות מהצבא, הכליל בזה אף אלו שמפרנסים את עצמם בעמל כפיהם:

"ות"ח נקרא כל שתורתו אומנותו, ולא גרע כוחו (מעלתו) אם עוסק (באומנות) כדי פרנסתו (כמבואר בשו"ע יו"ד סי' רמג)... שזהו עיקר המעלה על פי האידיאל התורני, להיות עוסק בתורה ובדרך ארץ, אלא שכל עת שיפנה מעסקיו (אשר אינו מתכוון להתעשר) הוא חוזר ללימוד תורה" (אגרות ח"ג דף צא).

לכן, במוסד "שערי תורה" (יפו) שהתנהל ע"י הדרכת הראי"ה, פרנסו את הישיבה ע"י עבודת התלמידים בתעשיית ארונות ברזל, ולא נזקקו לנדבות ולחם חסד חיסודא (אגרות ח"א עמ' קנה, קסא). הישיבות צריכים לייפוי נהדר חיצוני, בטכסים מרשים ומעורר כבוד אשר עי"כ תתרבה השפעתן על הציבור הרחב (אגרות ח"א עמ' קכ, קכח). וכמובן, שלא יחסרו מן טיפוח דפוסי הנהגה של "דרך ארץ" (אגרות ח"א עמ' קלא, קעב, רפח) ישימו עין לענייני סדר ונקיון (עמ' קלח, קיז).

"ע"י הידיעות הנחוצות בידיעות העולם ושפות היותר מוכרחות... (אז יוכחו כי לשווא היו) שמפחדים מנהלי המוסדות הישנים מפני כל שינוי לטובה" (אגרות א, קסט).

נסכם בדבריו:

"לכל מגמה עליונה שבעליונות, צריכים להשתמש בכל האמצעים, ולשלב את כל הדרכים יחד, לזווגם זה עם זה, באופן שכל דבר יוסיף לחברו אומץ וחיים. אמנות ומלאכה, כשרון מסחר ועז אמת, שירה ויופי... הכל בחוברת והכל בסידור, הכל בהבלטה והכל בהתאמה... זאת ויותר מזאת היא תמיד צפייתם של גדולי הנשמה. כשהם נטפלים לעסקי החיים הרגילים, הרי הם ממשיכים אור חיים עליונים בעסקי החול הללו ומקדשים אותם בעד כל העולם כולו, קל וחומר בעד עצמם" (אוה"ק ב' רצ; קבצים, קו"ב, ו-ז).

ג. עיון בלימוד הגמרא

הרב התנגד לפלפולים ב"דקדוקי קטנות", אלא עלינו לחזור למסלול התורה מתקופת הראשונים (עיין ב"אורחות צדיקים", סוף שער תלמוד תורה, איך למדו בעלי התוספות, וכן במהר"ל, נתיבות עולם, ח"א דפים כה-כו). "שלא להתגדר בפלפולים, כי אם לכתוב ערכים כתורתם של הערכים אשר בספרי הכללים, אבל לא בדרך פלפול וחיפוש בפרטים, כי אם בהארה כללית על כלל הסוגיות, ומתוך ההארה הכללית יסתעפו הפרטים, והכל בדרך פשוט וישר" (אגרות ח"א דף שלז) (ללימוד כזה, התווה קווים באגרות ח"ב דף קפ, ו"בהרצאת הרב", נדפס בסוף "אורות התורה", וב"אזכרה" הו"ל הרב מימון, דפים קנ-קנו, והובא בקצרה ב"מאמרי ראי"ה" דפים 49-51). דוגמא של תוצאה ללימוד כזה, "בירור הלכה" שבסוף המסכתות, ע"פ הנחיות הרב.

0234567

"להוסיף בקיאות וחשק גירסא קלה בתלמוד, הנצרך מאד בכל עת, וביותר בדורנו" (אגרות ח"ב דף רמה, וע"ע ח"א דף ד').

חוץ מדוגמא אישית שנהג הרב ("שיחות ראיה"ה, דף רמא, "להתפלל גמרא" וע"ע בענין זה דברי אדמו"ר ר"ן ברסלב, שיחות ר"ן, ח"ב קטע עו) הנהיג הרב בישיבתו ללמוד ברבים "דף גמרא פשוט, אחר התפלה" (אגרות ח"ב דף רצז).

אוצר החכמה

בכיוון פשטני זה, וגם עבור "אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא" אשר רק זה הוא לימוד תורה לשמה (הגר"א על תקוני זהר, סוף דף 4), ייעץ הרב:

"כמדומה שראוי להתרגל הרבה בחזרת הרמב"ם כסדר, פרק או פרקים בכל יום, כפי האפשר, פעם בלא נושאי-כלים, ופעם עם נושאי כלים היותר עיקריים, אבל העיקר החזרה ההקפית, שבהמשך הענין, כמדומה (לי) שעתיד ספר "היד" (החזקה) להיות המעיין המרכזי לתלמידי חכמים. על פי סדרי הלימוד שבהכרח יחודשו!" (אגרות ח"א דף קנה)

וכן כתב הרב עצה לחתנו:

"... קיבוץ הגון של ידיעה ושל גירסא, "זמר בכל יום, זמר בכל יום" (סנהדרין צט:) אח"כ סוף הכבוד לבוא. שמחתי מאד בקביעותך פרק לרמב"ם בכל יום, כאשר העירותיך..". (גנוזי ראיה, מתן תורה, דף 25, מהד' ב' דף 107)

ד. על לימוד נסתר

"לא תוכל לעד התורה להיות מצומצמת רק בחקר [ה]הלכה המעשית לבדו. החלק הרוחני שבתורה, לכל רוחבו עמקו והיקפו, מוכרח גם הוא למצוא מקום בישיבה, האגדות, המדרשים, הנגלים והנסתרים, ספרי המחקר (מו"נ וכיו"ב) והקבלה העיונית (רמח"ל) המוסר והרעיון, הדקדוק, הפיוט והשירה, כמובן של חכמי אמת וחסידי הראשונים, גם הם הנם גופי תורה... צד חידוש זה הוא מוכרח בדורנו." (אגרות ח"א דף קפז) (עיין שם עמ' קצב-קצג צורת הלימוד) הרב רואה יד הקב"ה מכוונת אותנו, ע"י האילוצים של השעה, לפעול שינויים אלו. (אגרות ח"א דף סו)

"ישיבה" מהסוג החדש הזה תוכל לינוק מהטוב המסוים שיש בהשכלה כללית, "שהחובה עלינו להתיצב על דרך מחודש... עד שלא יהיו יותר חכמת ההיסטוריה והביקורת, הגיון הדעות, הפיוט וכל ענפיהם, שייכים דוקא לאותם האנשים החפצים בהירוס התורה ואמונת השי"ת... (ומה שנהגו בדור הקודם "חרם חמור" על כך) "גדשו הסאה" במה שלא הגבילו הדבר בזמן" (אגרות ח"א דף קמח, עיין דף קלט).

"צריכים להרגיל את התלמידים ללמוד גם מקצועות אשר כפי ההרגל הישן לא היה להם עסק עמם, כמו שימת הלב לצד ההיסטוריה והביקורת... הישיבות המלאות תורה בפלפול ובקיאות ברוסא, לא תוכלנה לעמוד בפני זרם ההרס, וכל עמל "התקונים הקטנים" ילך בתוהו. אך דרכים חדשים הננו חייבים לסול, שהם הנם באמת הדרכים היותר ישנים שבהם הלכו רבותינו הראשונים!!" (שם, דף קפח)

(ובאמת, בימינו הוכחו דברי הרב מעין "נבואה", כי "הישיבות" לא הצליחו לעצור את גל ההתפקרות הכללית. וחלק גדול של יראת שמים אמתית היא כשרואים מכשולות, לא לצעוד במקום אלא "לפלס הכל על פי תורה ומוסר... ומורה אותנו ביחוד שדרך החיים הוא

דבר שתמיד ב"עמוד ולמוד" קאי, נגד דרכי רשעים, שהם באפלה ואינם באים כלל לידי הכרה זו (לטכס חשבון מחודש כל יום ביומו) (אגרות ב, דף רפז, וע"ע דברי המגיד מדובנא, אהל יעקב לך לך דף 63, אל הארץ אשר אראך, ד"ה ובזה נבוא אל ביאור)

¹²³⁴⁵⁶⁷ אוצר החכמה

עם כל השינויים הנועזים הנ"ל, לא הסכים הרב להצעה לשנות שם המוסד מן "ישיבה" אל "מדרש" (אגרות ב, דף ה), כי היה סבור שאין שום נפילה או גריעות בשינוי זה, אלא אדרבה מעלה ויתרון.

לפי הצעת הרב, ילמדו בישיבה מגיל 16-22 (מאמרי רא"ה, דף 346) ואח"כ יצאו לפעול על כלל ישראל. אמנם המוכשרים ביותר, לפי ברירת ראשי הישיבה, יישארו בישיבה, למטרת כתיבת יצירות תורניות, כל אחד במקצוע תורני שאליו הוא מוכשר (שם). (יש לזכור היטב, כי לדעת הרב, על התלמיד בגיל שש עשרה כשמתקבל לישיבה, להיות בקי בסדר גמרא אחד, ומוכשר למו"מ ההלכתי, ויודע תנ"ך ידיעה ברורה, תוכן כל ספר ופרטי פרקיו, (מאמרי רא"ה, דף 63), ולא כבזמננו שמגיע לישיבה בבורות נוראה ורק כעבור שש שנים מגיע לדרגה זו שהיתה צריכה להיות לו בגיל שש עשרה).

ה. תכנית לימודים : הצעה לישיבת "מרכז הרב"

תכנית לימודים רחבה זו כוללת את כל מקצועות התורה ולימודי היהדות:

א. **ההלכה**, "הבבלי עם הירושלמי, מדרשי התנאים, התוספתא, הגאונים ושלאחריהם - בחינה יפה של העמקה, הרחבה ובקורת נאמנה... בהתאמה להמקורות הראשונים":

ב. **"כללי התורה"**, על פי ברייתא דר' ישמעאל וכל ספרי הראשונים והאחרונים, המבארים ומרחיבים את ההבנה של המידות שהתורה נדרשת בהם, בדרכי הגיון וסברה ישרה, וכן באגדה, מידותיו של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בהרחבה:

ג. **כתבי הקודש**, תורה שבכתב, "בשום שכל עומק הפשט וחכמת הלשון וקדושת הרוח, כל ספר וספר לפי ענינו וטיבו וערכו":

ד. **תולדות ישראל**, "תולדות חכמי הדורות ותולדות הספרות הקדושה על פי המקורות הראשונים הפזורים באוצרותינו, בהסרת כל המכשולים, אשר נתהוו על ידי תלמידים, שלא שימשו כל צרכם":

ה. **מדע ארץ ישראל** "בכל ערכיו ומקצועותיו - מן ההלכות התלויות בארץ עד כל קצות המדע של א"י בכל גבולותיה סביב, על ידי ביאורי הסוגיות, השמועות וההלכות וכל המאמרים השונים המפוזרים בכל אוצרות ספרותנו":

ו. **חכמת ישראל העיונית והמחקרית**, "כמו חמשת ספרי המופת שלנו במחקר הדת: "האמונות והדעות" לרבי סעדיה גאון, "הכוזרי", חובות הלכות", "מורה הנבוכים", "העיקרים" ועוד, וספרי המוסר המצוינים":

ז. **הסגנון הספרותי**, "להרגיל ולחנך את תלמידינו, אשר יתעתדו להיות רועי ישראל ומדריכיו למשוך בקשת סופרים בסגנון יפה ובהיר, לבאר ולברר אמיתתה של תורה, קדושת האומה וכל דבר הנוגע לחכמת ישראל בשפה ברורה וברוח קדושה וטהרה":

ח. **מקצוע מיוחד** "ינתן לכל תלמיד מובהק, שהוא מוכשר לו ביותר ונוטה אליו נטיה נפשית, שיעבדהו וישכללהו במשך זמן קצוב ויגישוהו לבקורת".

כזאת היא תכנית הלימודים היכולה לשמש כמופת לישיבות ולמוסדות תורה גם בימינו, ושהיתה מכוונת לתלמידים מהארץ ומכל תפוצות ישראל, ומהם אשר אף בשוכם "לארץ גלותם בכל מקום שהם" יהיו "המשפיעים ביותר גדולים וטובים על דבר ערכה של תחית הקודש והוד עוזה בארץ ישראל לעתיד לבא". ("הוגים וחוזים", חיים ליפשיץ, דף יב)

אח"ח 1234567
אוצר החכמה

בתכניתו של הרב, בישיבה מהסוג החדש הזה, "המדעים הכלליים צריכים לתפוש בה מקום רשמי, בלשון הקודש; והכשר לימוד של שפות זרות, מערביות ומזרחיות (ערבית) ראוי שינתנו לתלמידים, חוץ מזמן הלימוד בישיבה (כלומר, בשעות הערב. כי השעות המוקצבות לקודש) שלא יארך יותר משמונה שעות ליום, (וללימוד אותם מדעים כלליים) ע"י מורים טובים וספרים טובים, עד שבהמשך הזמן של לימוד שש או שמונה שנים, יוכלו לצאת מקרב ישיבה כזאת אנשים משוכללים, שיהיו באמת תפארת לישראל ולא"י ... שתגדל לוחמים מלחמת ה' נגד בעלי דמיון הנפסד, החושבים את עצמם ל"יראים", ונגד גסי השכל ובעלי טמטום הלב, החושבים את עצמם ל"חופשים" (אגרות ח"א דף קיח) (ע"ע בספר "רבי מאיר שמחה", מאת הרב רבינו, דף קנא, ויכוח שהתקיים בין בעל "אור שמח" וה"חפץ חיים" בענין לימוד שפת המדינה בישיבות רוסיא).

"חסרה לנו בא"י ישיבה שצעירים ילמדו בה משך קצוב של שנים, ויצאו ממנה בתור אנשים שקנו להם קנין תורה חשוב, לבוא אח"כ לאיזה מטרה בחיים..." (אגרות ח"א דף שסו).

כאשר הרמ"צ נריה שאל את הראי"ה על התייחסותו לשיטת הלימוד של הגר"ח סולובייציק (שיטת "חקירות", או "שני דינים"), ענה:

"הייתי נכנס אל ר' חיים ונושא ונותן עמו בהלכה, גם לפני השיעור שלו וגם אח"כ. אולם הייתי מושפע מהגאון ר' ראוב'לה ז"ל מדווינסק, שאמר לי: "כל סברא שבעולם היא חשודה, היא צריכה להיות מפורשת (בש"ס ובראשונים), או כמעט מפורשת" (שיחות ראיה דף עא). (עיי"ש עוד) עוד עיין (שם, דף קצט) על הדרכת ר"ח מולוצ'ין נגד סברות מחודדות, ועל סברות ישרות.

היו בחורים בישיבת מרכז הרב שנטייתם הלימודית היתה להתמסר בעיקר לספרי אגדה. הראי"ה היה מדריך אותם שיעשו כך רק אחרי שיתבססו היטב בלימוד ההלכה, ואמר להם בשם הנצי"ב כי אם אדם אוכל לחם (הלכה) ומוסיף לזה יין (אגדות), הרי זה טוב ובריא. אבל אם הוא שותה רק יין, הריהו עלול להגיע לידי שכרות!..." (שיחות הראי"ה, דף קלז)

הראי"ה נהג משך שנים ללמוד ח"י פרקי משנה בכל יום, ומדי יום ביומו לימד בציבור פרק משניות מיד אחרי תפלת שחרית. ומובא בשם הגר"ח מולוז'ין "סגולה להתמדה ולהבין פשט, ללמוד ח"י פרקי משנה בכל יום". (שיחות ראי"ה, דף קצט. וכן עיין ב"מעשה רב", הנהגות הגר"א, קטע ס"א. ובספר מגיד משרים, תחילת בראשית, כתב כי המלאך הזריר את מהר"י קארו כי לימוד המשניות עדיף מן בירור פסקי ההלכות, אע"פ שיש לעסוק בשניהם).

הראי"ה

הרבה היה הרב מעודד לימוד רצוף ומסודר ברי"ף ("אורות התורה", פרק ט קטע ג) וגם זה ע"פ הגר"א ("מעשה רב", קטע ס"א, ועיין בשיחות ראי"ה, דף ר' בהערה)

כה. יחסו של הרב ל"תנועת החסידות"

הרב ישעיה שפירא, שהיה מהמקורבים לראי"ה, העיד:
 "כפי שאמר לי פעם הרב ז"ל, היה הוגה הרבה בימי נעוריו בספרי המהר"ל ובספרי החסידות, ביחוד החבדי"ת, והם השפיעו הרבה על מהלך מחשבותיו וסגנונו". (ההד, תרצ"ה, חוב' י"ב עמ' ב'; ההדיר "אוהב ישראל בקדושה", ח"ה עמ' 211. עיין עוד ב"שיחות ראי"ה", דברי רמ"צ נריה, עמ' רנא-רסו, ליקוטי ראי"ה ח"א דף 65).
 הרבה מן השקפותיו העיוניות של ראי"ה על מהותו של העולם, הנחשב לאין ואפס מול בורא עולם, מבוססות על ספר "ליקוטי תורה", וספר תניא (דף קמא). עיין ב"אורות הקודש" (ח"ב דף שצט). ובאמת, גם "נפש החיים" (לר"ח מולוז'ין) מסכים לעקרון זה, אלא הוא סבור שיש להצניע לימוד זה וללמדו לשרידים בלבד (שער ג', פרק ח'). וכבר הארכנו בזה בביאורים לעיל (ביאור י', "על מציאות העולם").

נביא כאן עדותו של המזכיר שלו הרב שמעון גליצנשטיין:
 "פעם אחת בערב שבועות נכנסתי לחדרו של הרב ומצאתיו כשהוא רץ הנה והנה כאברך צעיר, ובידו "ליקוטי תורה" על שיר השירים לאדמו"ר הזקן "בעל התניא". באכסטה עילאית והתרגשות עצומה התפרצה מפיו אימרה זו: "ראה, שמכל שורה ושורה שבמאמרי ודרושי חסידות אלה, מבצבץ רוח הקודש גלוי". על אימרה זו חזר פעמים אחדות ("שבחי הראי"ה", דף קלג; ובקצרה הובא במאמר הר"י הזריר, "שני כהנים גדולים", בקובץ "הראי"ה", מוסד הרב קוק, תשכ"ו, עמ' קנח).

הרצי"ה, בנו של הרב, מעיד:

"בבויסק היה מתפלל בלילי הפסח בבית הכנסת של חסידי חב"ד, ודורש לפנייהם דרוש בדרך החב"ד, ואומר עמהם את ההלל (הערת המלקט: אע"פ שלא היו תלמידי הגר"א אומרים ההלל בביהכ"נ בליל פסח) "עכ"ל ("ג' באלול", תרצ"ח, פסקא י"ב). עוד על קשרי הראי"ה לתורת חב"ד, עיין דברי רמ"צ נריה, בשדה ראי"ה, דף 127; ליקוטי הראי"ה ח"א, דף 65.

על יחסו של הרב לכתבי האדמו"ר ר' נחמן מברסלב, העיד נאמן ביתו הרב ישראל פורת:
 "לפי מה שמסר לי באופן פרטי... נמשך לבו אל דרכי העבודה של החסידות, וביחוד התמסר לתורת המסתורין של רבי נחמן מברסלב, קרא ושנה הרבה בספריו ובשיחותיו, והתעמק ברעיונותיו" ("חיי הראי"ה", דף קעא).

הרמ"צ נריה מביא עדות נאמנה כי בתקופת רבנותו ביפו, היה הספר "לקוטי תפלות" (של תלמיד מוהר"ן) מונח זמן מה בתוך מגירת עמוד התפלה של הרב, והיה הוגה בו מפעם לפעם. ואיש ברסלב מירושלים הוסיף והעיד לו שהרב אמר על עצמו: "אני נשמת ר' נחמן..." (שם, דף קעא). פעם דיבר משהו בנימה של זלזול על מוהר"ן, "קם הרב (על רגליו) ומחה על כך בחריפות עצומה" (בשדה ראי"ה, דף 290).

בין הרב לאדמו"ר מגור שבדורו היו קשרים מצוינים (עיין "שבחי הראי"ה", עמ' קפה-קפח). מסופר, שבדיבורם יחד, ציטט הרב דפים שלמים של "שפת אמת" בעל פה, והתרגשו כל הנוכחים מכך (שם, דף קפה). ואמר: יש ללמוד "שפת אמת" כמו שלומדים "ראשונים" (ליקוטי ראי"ה ח"א דף 65). וכאשר נסע הרב לארה"ב בשנת תרפ"ד, לעריכת מגבית לתועלת הישיבות, היה "שפת אמת" מן הספרים המועטים שלקח אתו ("מועדי ראי"ה", דף יב). וכאשר יצא הרב לקבל פני אורחו, האדמו"ר רא"מ מגור, לבש בגדי שבת ("מורן הרב קוק", נכתב ע"י הרב רבינר, דף צג).

על הקשרים שבין תורת הרב לדברי ר' צדוק מלובלין, כבר כתב בהרחבה הרב ישעיה הדרי, בספר קובץ "הראי"ה" (מוסד הרב קוק, שנת תשכ"ו) עמ' קנד-קסז.

להלן מדברי ר' הלל צייטלין הי"ד בעיתון "הצופה" (ערב ראש השנה, תרצ"ט) (גם הדברים שבסוגריים הם דבריו):

"דברי האריז"ל הם מופשטים (והם משל, כי יש להם נמשל). בא הבעש"ט והוריד את העולמות אל האדם, אל הנפש האלוהית שבאדם (אם כי, נלחם נגד ההגשמה של הפראנקיסטים). בא חב"ד, ע"פ פסוק "מבשרי אחזה אלוק" (עי' של"ה תולדות אדם, והקדמת שפע טל) לעומקי עמקים של חיי נשמה, בפסיכולוגיה מיוחדת, ועיון באדם היחיד. בא הרב קוק וגילה בקבלה את נשמת הרבים, את מאורעותיה, סכנותיה, ירידותיה, הצלותיה, גאולותיה, צירופיה, זיכוכה, עליותיה, שגשוגה של נשמת כלל ישראל. הרב קוק מביט בשכינה שבכנסת ישראל. עיין ריש מילין, חכמת הקודש ח"א שער א, סי' ת, יב, יד, טז, יז, יח, כ, לה בסופו, עה, עח, פד, פה, פו, קד, קטז, קיח, קיט, קכד, קל, שער שני סי' לב, לג, צא, צו. כך שני, סי' א, ח, יא, יג, כב, כג. מאמר שני סי' לח, מאמר שלישי סי' ט, יג, כח, ל. מאמר רביעי סי' טו, כב, כג, לא. מאמר חמישי סי' יח, כו, לג, לט, מא".

"ומכאן כל השירה האין-סופית שבקבלת הראי"ה: מכאן הפאתוס האלוהי, שאין דומה לו בכל ספרי הקבלה שבדורות האחרונים (מלבד פרקים ידועים ב"תניא", ו"ליקוטי מוהר"ן"). מכאן המעיין הנובע בלי הרף, מעיין של מלים ע"ג מלים, והישנות דברים הנראה לכאורה כשטף מליצות. ובאמת היא שפע של דבקות אלוהית, חזיונות ומשא נפש לרום העולמות האציליים, שביחד עם זה משכנם גם פה בארץ בהאבקותה של כנסת ישראל על קיומה המשיחי, יסוריה ותקוותיה, שהם ביחד עם זה גאולתם של העולמות, צירופם, העלאתם, זיכוכם והשבתם כולם ל"זהרא עילאה דאדה"ר".

"אין מרן הראי"ה בא באוה"ק שלו לפרש כתובים או מאמרי חז"ל, מאמרי זהר, ומשליהם של גדולי המקובלים. אבל כל המאמרים בספרים הנזכרים בדרך אגב, או שבהם מסתיימים הסעיפים המיוחדים, מתפרשים ממילא ע"י הרעיונות והסמלים שהוא, מרן הראי"ה, מביע. והקורא מתחיל לראות אותם הכתובים או המאמרים עצמם, באספקלריא זוהרית שלא ראה אותם מראש... החידוש הוא כאן לא בפירושם של הכתובים, אלא באור השפוך עליהם..."

"לפי דעתי צריכים היו (הר"ד כהן הנזיר, ורצי"ה) לציין את ספרי החסידות הבעשטי"ת שעליהם נשען הראי"ה עוד יותר מעל ספרי הקבלה הראשונים וכתבי האריז"ל. הדבר ברור לפי הכרתי, שמרן הראי"ה תמך את יסודותיו לא בלבד בספרי החב"ד, אלא אף ב"קדושת לוי", בכתבי רבי מרדכי יוסף מאיזביצה ובנו (מי השילוח, בית יעקב ועוד). ועוד יותר בכל ספרי "הכנה" (ר' צדוק מלובלין). ולכל לראש, ב"ליקוטי מוהר"ן" וביתר הספרים של החוזה הגדול מברסלב. אילו היה סיפק בידי הייתי יכול להוכיח דבר זה באותות ובמופתים, כלומר בהשוואות מתוך כל אלה הספרים, עד שלא היה כל קורא יכול להטיל שום ספק בהנחתי". עכ"ל ר' הלל צייטלין הי"ד.

ולמרות כל האמור לעיל, היה הראי"ה מותח ביקורת על אופני ההתנהגות של הנמנים על תנועת החסידות בימינו וז"ל:

"הנני מוכרח לומר שאפילו החסידות, שכל יסוד הוייתה בעולם היה להאיר את האור האלוקי בעשירות ובזריחה מבהקת בכל לב ובכל מוח, שינתה את טעמה, והיא הולכת עכשיו רק בדרך החרדות (ו' שרוקה) הפשוטה, עד שאין בינה ובין המתנגדות מאומה. על כן סר אור החסד מתוך הלב, וכל הפנים הינם נזעמים ומלאים דינים [מדת הדין] תקיפים קשים ועצובים, על כן הכל נופל" (אגרות, ח"א דף קט"א).

הרב מותח ביקורת על תנועת החסידות החדשה גם ב"גנזי הראי"ה", גאולה, עמ' 13 ("הופעת אור שלום של אליהו"), וכן שם "מתן תורה" עמ' 15 ("שתי דרכים... התפשטות כמותית"), במהדורה ב' של הספר, עמ' 67, 97 ושרשי הדברים בקבצים, קו"א פסקא צו; קו"ב קלא, קנו; קו"ה מ, סב, קכט; קו"ז לז, קלא, קלח.

וצ"ע כיצד יש ליישב הערצה כה עמוקה (כמפורט לעיל) עם ביקורת כה נוקבת? אלא הם הם הדברים שהצענו, שהמעין בדברים כמו שהם באמת רואה שהם מורכבים. לא שיש סתירה או ערפול בדבריו, אלא שהוא דן בכל פרט בפני עצמו; יש פרט שהוא רואה בחיוב, בו בזמן שיש גם פן אחר שהוא שלילי. וכיון שהנושא של "החסידות החדשה" הוא רב אנפין, אפשר שיהיו בה דברים רבים הראויים להערצה, ובכל זאת יהיו בה גם דברים הראויים לביקורת.

הראי"ה הזהיר שאין להדבק ב"צדיקים" עד כדי כך שהאדם גם יקלוט את חסרונותיו של אותו המנהיג ("אורות", דף קמ"ו פסקא ג'). וכן קבע הרב עמדה שהחסידות פנתה להציל את ההמונים ("כמות") אבל הזניחה את הדרישה לגדלות בתורה ("איכות"). זה לשונו: "נטתה החסידות האחרונה כלפי הכמותיות, חפצה להכניס את עמי הארץ כולם, ע"י התגברותה של התפילה על [פני ערך] התורה; של האמונה הדבקותית בצדיקים, על [פני] יסוד השימוש של ת"ח ותמיכתם הרציונלית. יש בזה קצת פסיעה לבר..." (קבצים, קו"ז קלח; וע"ע שם קל"א).

ע"י הארה חינוכית זו אנו מבינים פשר דו שיח מפליא שבין הגאון ר' ישראל סלנטר עם האדמו"ר החבד"י ר' שמואל (מהר"ש), דור שלישי לבעל התניא. הגאון הליטאי הרב א. א. קפלן ("בעקבות היראה", מהד' מוסד הרב קוק, עמ' יט) כתב שהם נזדמנו במקום אחד, והאדמו"ר הטיח בו ביקורת: "איפה 'העולם' [הציבור] שלך?", כלומר אצל החסידים יש תמיד המולה רבה ורבים הם המושפעים אישית מהאדמו"ר. משא"כ גדולי "המתנגדים"

נמצאים בודדים, בלי טיפוח צרכי הרבים. אמנם אין אנו יודעים מה ענה לו הגר"י סלנט, אבל ע"פ הגמרא "כל העולם לא נברא אלא בשביל זה" (ברכות ו' ע"ב על הפסוק "כי זה כל האדם") ידענו שדבר זה עיקרי יותר, כי טיפוח האיכות עודף על הכמות. כך שמענו מדברי ראי"ה בזאת.

הראי"ה ראה שיש בתנועה זאת רוח סער, אשר לצורך שעה ועת מלחמה (נגד הרשעות) יש שרוח זו נחוצה. אבל האמת המוצקה היא עם היהדות העתיקה, תורת "הפרושים" (קבצים, קו"ה קכט, וכן בקו"ז פסקא קל"א הביע דעה שהחסידות היא לצורך שעה, ולא לדורות).

אה"ח 1234567

כדי למנוע טעות אפשרית ע"י ריבוי המקורות המובא בפרק זה, יש צורך להדגיש שהרב נהג אורחות חייו על פי דרכו של הגר"א, כמבואר בפרוטרוט ע"י הרמ"צ נריה בספרו "שיחות הראי"ה" (פרק י"ט, עמ' קצו-ריג).

כו. תיקון העולם, וענין "תשובה"

יפה העיר צבי ירון על ההבדל בין ספרו של הרב "אורות התשובה" (להלן: אהת"ש) לבין שאר עשרות הספרים, חוברות או מאמרים שנכתבו על נושא זה, בין מגדולי המוסר, או מגדולי החסידות. כולם ראו בכך רק מצות עשה אחת מתוך תרי"ג, אפילו מצוה מהחשובות ביותר. אבל הראי"ה ראה ב"תשובה" פתרון לכמה מהבעיות המעיקות ביותר לכל הוגה במחשבת ישראל. מה טעם לכל הרעות הנוראות שיש בעולמנו? מה היא סיבת בריאת העולם? כיצד אפשר לומר על מאמצי האנושות לכל אורך ההיסטוריה: "וירא אלוהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". כלום דבר זה התממש?

אבל לפי הרב, "תשובה" היא אבן בנין לכל היקום. כל הזמן אנו שבים בתשובה, במאמץ של הנברא להתקרב לבוראו. לא רק מהעבירות יש לשוב בתשובה, אלא גם ממצוות שנעשו לא לפי רמתן הרצויה והמשובחת (אהת"ש יז, א). וכן כל מאמצי החברה, להמציא תיקונים לחברה מתוקנת, או להמציא המצאות טכנולוגיות כדי לשפר רמת החיים ולמנוע סבל מהבריות, גם אלו הם סוג של "תשובה" (ח' קבצים, קו"א שכא). רעיון התשובה הוא "מפתח ראשי" לפתוח בו כל סתום וחתום.

מניין לו לראי"ה חידוש מהפכני זה?

אין זה אלא מפני הבנתו העמוקה בקבלת האריז"ל, כי שם בספר "עץ חיים" מדובר על "שבירת הכלים" (החטא) ועל "עולם התיקון" (תשובה) הבא אח"כ. מובן מאליו שכל זאת אינה אלא הכנה למצב האנושי שיבוא בעולם העשייה שלנו. כלומר, יום אנו חוזרים על טרגדיה של סטייה מרצון ה' ואח"כ על סיפור הגבורה כיצד האדם עולה שוב להדבק בבוראו ית' ביתר שאת ויתר עז. ולכן הכין ה' מראש ענין החטא (רש"י לבראשית א, יא ד"ה עץ פרי) להכין רקע לחטאי בני האדם, והתשובה המתבקשת, כי גדולים בעלי תשובה יותר מהצדיקים.

כך ניסח הרב את דבריו:

"מהלך כל היש הוא בנוי על יסוד התשובה. ההווה מתגלות בתור ירידה מאלהיות לעולמיות, שהיא כמו השפלה ו"מיתה" נוראה... וכל זה נעשה ע"פ משקל העליון של

שפיטת הצדק... ויש חסד עליון של "עולם חסד יבנה" משום מדת הגבורה... אמנם ירידה זו הלא יסוד העלייה העליונה גנוז בה, ולפני סדר זמנים היא, הרי העלייה כרוכה כבר בה" (אהת"ש יא, ד). כלומר, כל דבר נידון על שם סופו. ירידה לצורך עלייה, גם הירידה עצמה יש בה משום "עלייה", והוא חלק מתהליך העלייה והתיקון¹.

¹מדרש

וכן כתב: "בצורה זו מובנת היא יפה המציאות בכל צורותיה... וההתפתחות המורגשת מלמטה למעלה הוא החזיון של צעדי התשובה של המצוי כולו" (קבצים, קו"א, תקל"ד).

מכאן בא הרב לחידוש נוסף. לא כמו שכתבו שאר המחברים רק על יגון קודר וצער עמוק בפעולת התשובה, אלא (מלמדנו הרב) יש בה סממן של "שמחה" (אות"ש יא, א). ואפילו בהרהור תשובה בלבד, ניתוספה לאדם שמחה (שם, ז, ו). כי ידענו שעצם החטא שימש סולם כדי שאח"כ נתעלה על ידו עוד יותר².

ומכאן בשורה נוספת: אין בכוחו של הרע לחסל את הטוב. כלומר אע"פ שאנו רואים בחיצוניות הדברים ש"העולם" הולך מדחי לדחי, ידענו ע"פ פנימיות הדברים שלא תתכן תוצאה כזו. כי הרי כל מה שברא ה' הוא "טוב", וגם הרע ישמש רק מניע וזרז שהטוב יתגבר עליו על האדם החוטא לדעת כי גם בעצם רגע החטא, הוא לא ניתק מהאפשרות של תשובה, כדברי הרב:

"ממעמקים באה התשובה... [שנפש האדם היא] המשך מהגדולה ההוייתית הכללית. הרצון [של האדם] בתשובה נוגע ברצון העולמי, במקורו העליון [כלומר, בספירת הכתר] (אהת"ש ו, א).

כלומר, ה' יותר מעוניין בהצלחת התשובה, מאשר האדם עצמו. כיון שכן, יש כאן הבטחה שיצליח ביד האדם להשלים תשובתו. כי זה היה רצון הכתר "לגלות את הטוב ולהיטיב לכל".

לא כמו שכתבו הרבה בספריהם על נושא התשובה, הרב מעודד את האדם החוטא. המתבייש אפילו מעוון אחד, מועילה לו זכות זו לכפר עליו על כל שאר עוונותיו (אהת"ש יד, כד). הרב מלמד שיש לתשובה "כח יצירה" להיות תופס ומשנה ממש את מה שכבר נעשה בעבר (אהת"ש ו, ה). הרב מלמד קל וחומר: אם העבד יוצא לדרור בשן ועין, כך ע"י תשובה משתחרר האדם מעבותיו. ויותר מזה, אפילו אם האדם חזר בתשובה על רוב חטאיו, אלא שיש מקצת מהם שעדיין קשה לו לשנות את הרגליו, ולא יוכל לעת עתה לכבש את יצרו, עליהם דן הראי"ה בגאונות "כי יהיו בטלים ברוב מאחר שכבר נמחלו חלקים רבים מעוונותיו ע"י תשובתו" (אוהת"ש, סוף פ"ז, ע"ע דבריו פ"ג פסקא ט').

¹הרב כותב: "אומה שהיא מרגשת שהיא עומדת על מרום פסגת שלימותה, היא כבר צפויה לירידה וכליון, ולא באלה חלק יעקב... עם עולם יכול להיות רק עם כזה שההתעלות התמידית היא עומדת על דגלו, וזה אי אפשר רק [כי אם] באומה שההתעלות לצד החפץ האלוהי היא שורש נשמתה, שהוא עילוי שאין שום גבול וסוף לרוממותו, כי התכונה האלוהית לא תדע גבול וסוף לעילויה" (מאמרי ראי"ה, עמ' 280. וע"ע להלן ביאור כ"ו: על "ההשתלמות").

²מובן מאליו שאין לאדם לטעות ולומר "אחטא ואשוב", כי הרי אין מספיקין בידו לשוב.

וכך כותב הרב (על אחרים, ובאמת דברים אלו שייכים אליו עצמו):
 "הצדיקים שהם רחוקים מן החטא... גורם להם ג"כ תכונה של נטיה כלפי חסד, וחפץ של
 סליחה, וחפץ זה מועיל לאמץ את לב נואשים, ולפתוח שערי תשובה" (קבצים, קו"ג שמ"ב.
 ע"ע דברי' שם בסוף פסקא רמ"ד).

חדור היה הרב כולו באופטימיות, בהכרה שכל שבבריא הוא טוב, או למען להביא אל
 הטוב. חייב כל אדם לחוש "בטחון עצמי" שבעצם הוא טוב. הרע שבו הוא רק חיצוני, הוא
 רק מצב ארעי החולף עליו. בסיס מחשבתי זה הוא נחוץ לא רק למען "בריאות הנפש", אלא
 גם כדי שהאדם לא ישקע ברעתו. וכך כותב הרב:

"הלימוד שהאדם הוא יצור מורכב ברוחניותו משתי נפשות, נפש טובה אלהית, ונפש רעה
 בהמית, הוא אחד מהיסודות היותר נכבדים להארת הדרך של ההבנה האנושית במהות
 הנפש וכו'. מרגיל האדם את עצמו להביט על מגרעותיו כעל דבר העומד מחוץ לעצמותו
 העיקרית. בזה שופט הוא את עצמו בצדק"³ (קבצים, קו"א תת"ט). הרי בתפישה מחשבתית
 זו, קל לו לאדם לשוב לאיתנו!

כיון שהרב היה בקי בכתבי קבלה, וידע ששורש העולם הוא כולו לטובה, הוא מצא מעלה
 גם בחוטאים. "כל חטא שבא ממקור כזה [עם ישראל] שרובו טוב, מה שהוא אות שבאמת
 בפנימיותו כולו הוא טוב, יש בו באמת בגנוז פנימיותו אור גדול וישועה רבה, ועבירתם של
 השבטים כלכלה את העולם" (אוהת"ש יא, ו).

לא נוכל להביא כאן כל חידושיו בנושא זה. רק נציין כאן שאצל בעל התשובה מתמעטת
 יראתו מיום המיתה (אהת"ש יא, ג) כי הוא משלים נפשו עם היוצר, והאדם הזה מקבל
 מציאות רוחנית, שהיא אף נצחית. הוא מתעלה מעל פרטיותו, ונכלל עם הכלל הגדול של
 כנסת ישראל.

וכתשובת היחיד, כן תשובת העם. וכתשובת העם, כן תשובת כל היקום. הכל הולך ונתקן,
 הכל הולך ונשלם. הרב מלמד שאין לנו לדון לפי חיצוניות פני הדברים, שהיא לפעמים
 מטעה. באמת אין בידינו לדון וכ"ש לא להחליט, אם הדור הוא זכאי או חייב. "שיקול זה
 אינו לפי מנין הזכויות והעוונות אלא לפי גודלם. יש זכות שהיא כנגד כמה עוונות, ויש עון
 שהוא כנגד כמה זכויות. ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין
 הזכויות נגד העוונות" (לשון הרמב"ם בהל' תשובה פ"ג ה"ב). כלומר לפעמים יש לימוד
 זכות גדול על ציבור החוטאים, מחמת צרות שעברו עליהם, והם "שכורים ולא מייך"
 (עירובין סה ע"א) ולפעמים יש לימוד זכות מפני "שלא היה להם ממי ללמוד". ויש לימוד
 זכות מחמת תוקף פיתוי היצר (יומא כ ע"א, רש"י ד"ה לפתח חטאת רובץ). הראי"ה קבע
 דבריו לא ע"פ הנראה לעינים, שהוא מטעה, אלא לפי עקרונות סתרי תורה, הנקראים בצדק
 "חכמת האמת".

ראוי לציין כאן לחוברת חשובה מאד שכתב הרב ישעיה הדרי "התשובה במשנתו של
 הראי"ה קוק" (הוצ' ההסתדרות הציונית העולמית, שנת תשט"ו) בדברים עמוקים מאד.

³ הערת המלקט: כמו בצדק תשפוט עמיתך, לדון לכף זכות

כו. שלמות והשתלמות ועניי גאולה

כתב רמח"ל:

"... כל יום ויום שעובר, נמצא העולם קרב יותר אל שלימותו, ולא עוד, אלא שהקב"ה מסיבות מתהפך בעומק עצתו, ומגלגל גלגלים תמיד להביא העולם אל השלימות הזה... ואמנם הנהגת השכר ועונש היא המגולית ונראית תמיד לעיני הכל, אך (מתחת לשכבה חיצונית של המאורעות) הגלגל שהוא מגלגל (להחזיר) הכל לטובה, עמוק עמוק הוא, ולא עבירא לגלויי כי אם לבסוף, אבל מתגלגל הוא והולך, בכל עת ובכל שעה ודאי, ואינו פוסק" ("דעת תבונות", פסקא מח)

¹²³⁴⁵⁶⁷אח"ח

ובעקבותיו כתב הרא"ה:

"מגמת ההויה כולה, מצד החפץ הכמוס האין סופי, היא כפי היגלותה לנו, עצה עמוקה של התעלות והוספה נצחית. שאם אין מציאות של קוטן וחסרון, לא יוכל להיות רק גודל ומילוי אבל לא התגדלות, ודריכה (הערה: כמו הליכה) תדירית לתוספת ברכה... וזה נחשב כאילו השלימות המוחלטה משתלמת על ידי ההשתלמות, הבאה ע"י הופעת הקוטן הבא אל הגודל. ועבודה זו היא צורך גבוה" (אוה"ק ב', תק"ל). וכן כתב במקום אחר ("קבצים", קו"ב שיח).

מה כתוב פה?

במלים ספורות גילה לנו הרב כאן מה הטעם לבריאת העולם. ה' צמצם במציאות ליצור מקום ריק וחלל, כדי שהנבראים יעלו בדרכם לחזור אליו ית"ש, לבטל גשמיותם כדי להדבק בקונם. פעילות זו הנעשית ע"י קיום תורה ומצוות, היא הנקראת "השתלמות". ודאי הוא שה"שלימות" האמתית והמוחלטת היא אך ורק הקב"ה בעצמו. אבל התפקיד של כל הנבראים הוא לעסוק ב"השתלמות", דריכה מתמדת במאמץ להשלים את עצמם.

^{אוצר החכמה}

כמו שכתב רש"י מלאדי ב"ליקוטי תורה" (פ' בהר, דף מ"ב):

"כי הנה תכלית ויסוד כל המצוות היא להפוך היש לאין, דהיינו שיהיה ביטול היש... ונכלל בבחינת 'אין' (אין סוף) שנעשה כלי לאלקות השורה עליו". כלומר רצונו "לאשתאבא בגופא דמלכא" (זהר ח"א רי"ז ע"ב).

יש להזהיר כאן שאין לטעות במחשבות פנתיאיסטיות, כאילו העולם שלנו הוא כולו אלקות ח"ו. אלא כדברי רש"י "וקיומו הנה קמיה ית"ש כולא ממש כלא חשיב, כמו קודם שנברא העולם ממש. רק זה דוקא קמיה. אבל אצלינו העולם נחשב ליש ודבר בפני עצמו ומסתיר אלקות, שלכך נקרא בשם 'עולם' על שם ההעלם שמעלים אלקות ומסתיר" ("לקוטי תורה", במדבר דף ע' ע"ב ד"ה לא הביט און ביעקב). הרחיב בזה "נפש החיים" (שער ג', פרקים ד-ח).

הרב שהיה כל כולו שקוע ברעיון זה, ראה את כל מאורעות העולם כעלייה מתמדת (למרות הנסיגות המצערות הרבות, בין ביחיד ובין ברבים, אבל הרי גם הם שימשו לצורך העלייה, "ירידה צורך עלייה"). דבר זה נתן לו כח לעמוד מול כל האכזבות והכשלונות. הרב היה